

Joxemiel Bidador, euskalzale handi, langile nekaezin eta dohaitsu, poeta eta adiskide

Jose Angel IRIGARAY

Joan den martxoaren Zan zendu zen Joxemiel Bidador poeta, idazle, historialari, dantzari, irakasle... iruinsemea. Utzitako hutsunea berdintzea zaila izanen dela jabeturik, engoiti umezurtz gelditu izanaren sentimenduak habitatzen du euskaldungoa Nafarroan, min eta atsekabez zeharkatu sentimendua.

Iruñeko alde zaharreko Mañueta karrikan bizi zen familiaren baitan 1970-03-28an sortua, sei urtetan lehen hezkuntzako eskolan hasi zen Iruñeko Errotatxarreko kaputxinoetan. Lau urteren buruan Altsasuko kaputxinoen ikastetxera pasatu zen eta, hiru urte bertan eman ondoren, Tuterakora. Hain zuzen, Tuteran piztu bide zitzaion *lingua navarrorum*enganako interesa (Benjamin de Tudela Ikastetxean extraeskolar gisan euskarazko klaseak ematen zituen Cristina Otegirekin), baita Erriberako hiriburuarekiko atxikimendua ere, ondoko urteetan oparo garatuko zuena. Han zelarik, BUPeko 2. maila gainditu ondoren, kaputxinogai izatearen ibilbideari utzirik, Iruñera itzuli zen. BUPeko 3. maila eta COU ikasturteak hiriburuko Eskola-ploetan egin zituen. Euskaraz sakonkiago ikasteari eta lantzeari Iruñean lotu zen, IPESen, AEKn, baita, ondotik, Lazkaoko Maizpide barnetegian ere. Handik aitzina euskararen zerbitzari eta erabiltzaile leial, nekaezin... eta aditua izanen zen.

Lurraren taupadak sentituz, bestalde, gazte zen dantza munduan murgildu eta trebatu, Iruñeko Udal Dantza taldean lehenik, 1986an, Tuteratik itzuli zenean, hain zuzen. Berau desegin zenean, 1988tik aitzina Duguna taldean, abantxu 10 bat urtez; 1993. urtearen ingu-

ruan taldearen zuzendari izatera ere iritsi zen. Hain zuzen, Duguna taldean ezagutu zuten elkar Joxemielek eta Idoia Sarak, hau ere dantzan hasirik bertan 1988ko urte berean. Tarte horretan elkar-lanean ere ibili ziren, Iruñeko Danok Bat taldearekin, Baztango dantzariekin... 1996. urtetik aitzina, azkenik, San Lorentzoko Danzantes taldeko partaide zen. Aspaldi honetan, Euskal Dantzarien Biltzarraren "Dantzariak" aldizkariaren koordinatzailea ere bazen. Oinak arin eta jauzika, burua dantzaren munduan murgildua, praktikan eta antolamenduan engaiatua izateaz landarat, berau ikertzen, aztertzen eta ondorioak plazaratzen, hainbat artikulu eta hitzalditan.

Bitartean, erabateko euskaradun bilakatua jada, euskal filologia ikasketak burutu zituen Euskal Herriko Unibertsitateko Gasteizko kanpusean (1988-1993). Euskara eta dantza sakon uztarturik bizituz, doktoretza tesiaren gaia -zuzendari Jon Kortazar zela- dantzari buruzkoa hautatu zuen, eta euskaraz, bistan da: "Dantzaren erreforma Euskal Herrian". Baina garai hartan, 2004an, Filologia ikasketen Fakultatean tesien inguruko irizpideak mugatuagoak izaki, filologiari zegozkion arauen landakotzat joa izan bide zen; ondorioz, ondikotz, egitasmoak ez zuen aitzina jarraitu akademiko ibilbidean. Hala ere, lan berarekin hurrengo urteko Bilboko Udalak antolaturiko Miguel Unamuno Saiakera Saria irabazi zuen, eta 2006an argitaratua izan zen (epaimahaikoak Xabier Kintana, Mari Jose Olaziregi eta Pello Salaburu; azken biak lana tesi-gaitzat hartu ez zuen Unibertsitate bereko irakasleak...). Kontuz hartuzkoen artean: "XVI-XX. mende bitartean Euskal Herrian dantzaren erreformaren inguruko datu bilketa zabal eta analisi zorrotza egin ditu liburuan. Horrez gain, euskal elizgizonek beren idatzietan dantzaren inguruan esandakoen bilketa egin du, eta bukatzeko lztuetaren lanean atzeman daitezkeen iturriak eta ekarpenak aztertu ditu."

Ikasketaren ondorioz irakasle bilakatu zen, euskararen eta literaturaren. Idoia neska-laguna, magisteritza bukatu-eta Korteseko ikastolan lanean hasi zenez, eta handik gutira Tuterako Argia ikastolan, Erriberako hiriburura joaten hasi zen, baita bertan zenbait lan egiten ere: A ereduko Ikastetxe batean euskarazko klaseak ematen, Argia ikastolan ordezkapenak egiten, AEKn eta beste; harik eta 2001. urtearen inguruan, Ilazki lehen alaba sortu aitzinxe, Iruñean kokatzea erabaki zuten arte. Idoiak Sanduzelako Ikastetxean atera zuen plaza. Joxemielek, Inapen urte pare bat eman ondoren, 2. hezkuntzako plaza

atera zuen eta, Zizurren hiruzpalau urtez eta Iruñeko Biurdanan urte pare batez ibili ondoren (arteana Paternainen bizi zirela jada eta Maddi bigarren alaba sortua), joan den urteko ikasturtean A ereduan euskara irakasteko plaza finkoa erdietsi zuen Tuteran, hain zuzen Benjamin de Tudela Ikastetxean. Prezeski han zela, klasean, garuneko odol-isuri akutua gertatu zitzaion otsailaren 26an. Ospitalera eramanik eta lau egunez Iruñeko arta intentsiboko gunean izan ondoren, martxoaren 2an hil zen.

Irakasle eta euskal filologian eskolatua izateaz gain, letretea aditua eta aritua ere bazen, afizioz eta ofizioz. Euskal idazle ezezagun edota zokoratuak aztertzeari ekin zion eta emaitzak *Euskaldunon Egunkariaren Nafarkaria* gehigarrian plazaratu zituen 1995etik 2002ra, egunkaria itxi eta galerazi zuten arte. Saila *Klasiko bitxi arronte klasikoak* izendatu zuen eta 109 artikulua idatzi zituen (rmiar.com/literaturaren emailuak webgunean irakur daitezke). Tarteka beste zenbait aldizkaritan ere idatzi ohi zuen, euskaraz zein erdaraz, dantza edota literaturaren inguruan beti ere. Iruñeko *Diario de Noticias* egunkarian 1999-2002 tartean *Viejas historias de Navarra* artikulua saila argitaratu zuen. Urte horietan ere hasi zen nafar idazle zenbaiten antologiak atontzen eta argitaratzen (Sakanako idazleak, Jose Agerre, Larreko, Mikelestorena, Alexander Tapia-Perurena...). Hondarrean, hainbeste idazleren soslai eta lanak azertu, bildu eta batzutan argitaratu ondoren, Nafarroako euskal idazleen antologia mardula bururatu zuen 2004ean, "*Materiales para una historia de la literatura vasca en Navarra*", hezkuntza publikoaren baldintza, behar eta arauz kontzient, erdaraz plazaratzea hobetsiz.

Literatur sorkuntzarako jaidura ere hastapenetatik eta gisa bezerean sentitzen zuen. Lehenengo zantzuak Iruñeko Udalak idazle berrientzako antolaturiko literatur lehiaketetan azaldu ziren, maiz sari-tua izan baitzen olerkian zein narrazio laburrean (1993, 1995, 1998 eta 2000 urteetan). Hain zuzen, poesiari datxekionez, pasatu berri diren eguberri bezperetan, azken urteetan osoturiko poemategia helarazirik, irakurri/atundu-eta argitarabidean emateko urratsak egiteko-tan ginauden. Joxemiel oraindik hobeki ezagutzeko balioko duen poetika, hain segur. Berau argitaratzea, beraz, kitatu beharreko zorra izanen da. Horrekin batera, izan daiteke besterik: argitaratuetarik izan ala ez. Hori dena aztertzea eta sailkatzea dateke, beraz, hurrengo zeregina, bai ikerlari eta dibulgatzaile mailan bai narrazio eta poesian

hark egin ekarpena osoturik geldi dadin eta, ondorioz, datxekion merezimendua ezaguturik.

Bidador gazte izanik ere, heldua baitzen. Heldua gure literatura-ren edota dantzaren ikerketetan bezainbat lagunarteko eta jaiari mur-giltzeko, alderdikerien gainera jarduteko, bizitzen jakiteko, adiskide izateko beti. Existentziaren hats bete sentitzeko, bere handi eta ttikian, eta gisa berean, oinak lurrian, inguruaren taupada eta urratsa unean une eta tokian toki bizitza bilakatzeko. Bide mehar eta jori horretan dantzari trebea zen; oinak arin eta burua gora, begiak zeuzkan jakin-minez zorrotz, bihotza zabal, eskuak zauli. Eginkako lana eta gainerako guztia aintzakotzat hartuz, Iruñeko Euskalerria Irratiak 2007ko Larreko Saria eman zion.

Hain zuzen, gure soka higatuan -ez solik Nafarroan- eta hala ere bizian, haren tokia hutsik dago orain. Ments liburutegi eta artxiiboak adorez eta gaitasunez arakatzeko eta aztertzeke begi eta adorea, literatur lehiaketetan eta edizio lanetan haren aburu beti aske eta pisuzkoa... Udako San Lorentzo gauean ere han zen San Lorentzoko dantzanteekin, Iruñeko San Lorentzo eta Jarauta karriketan geure eta besteren buruaz trufatuz, dantzatzen, libertitzen, subertitzen, afaltzen eta edaten... geure nahi eta ezinak liseritzen.

Zendu eta hiru egunera, martxoaren Sean, gorazarre-ekitaldi he-rritar hunkigarria ospatu zen Iruñea ondoko Artikako Kultur-etxean (XIX. mendean Espoz y Mina buruzagiarekin gertari ibilitako Felix Sara-sa "Txolin" laborariaren sorterrian; buruzagiak zionez "el vascongado más cerrado que había existido en Navarra"...). Ekitaldian alor, jar-duera eta toki desberdinetako hainbat ordezkari dantza-jauzi, bertso edota ele sentituak eskaini zizkioten (Iruñetik Tuteraraino hainbat tokitan barna). Hain arretatsu ikertu eta hain begikoa zuen Alexander Tapia-Perurenaren alaba María Jesús ere han zen; bere eskutik lore sorta bana eskaini zitzaizkien Idoia neska-lagunari eta Ilazki alabari. Eta zirenak baldin baziren, anitzez gehiago izan zitezkeen, araz.

Argitaratu gabe dagoen aipatu poemategiko "Heriotzari erregua" poemaren bukaeran honela dio: *Herio soraio betorkit / berak aukera duenean, / baina ailetorkidan berant, / baikor nagoenean*. Ondikotz, ez da hala gertatu. Dama beltzak, Joxemielen giza mailaz seduziturik,

doikabe, berarekin eraman baitu, gupidagabeki ustekabeen erauziz bizitzatik; ez, ordea, gutartetik, gutiago gugandik, nahiz nekez berdin-
du daitekeen haren ausentzia: gure letretan zeukan behako jantzia,
lagunartean txertatu ohi zituen ironia eta irria, zazpi jauzietan, familian
zen zutabe eta arnasa... Oroiminaz gain, lagungarri gerta bekigu
haren obra, plazan dagoena eta plazara litekeena.

Bibliografia

Liburuak:D

- Sakanako euskal idazleen antologia* (Bierrik Elkarte/Mafarroako Gobernua, 1999)
- Alexander Tapia Perurena. Olerki-lanak* (Iruñeko Udala, 1999)
- Jose Agerre Santesteban. Gerra-ondoko olerki-lanak (1949-1962)*, (Iruñeko Udala, 1999)
- Jose Agerre, argitaratu poemen antologia* (Iruñeko Udala, 2000)
- Euskara Iruñeko kazetaritza (1910-1920). Testu antologia (I)*, (Iruñeko Udala, 2001)
- Euskara Iruñeko kazetaritza (1930-1936). Testu antologia (II)*, (Iruñeko Udala, 2003)
- Materiales para una historia de la literatura vasca en Navarra* (Pamiela, 2004)
- Dantzaren erreforma Euskal Herrian* (M. Unamuno Saria, 2005), (Bilboko Udala, 2006) .
- Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria. Bere lanaren azterketa estilistiko* in "Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria. 50 urte" (Joxemiel Bidador & Maite Lakar eta Aintzane Galardi), (Iruñeko Udala, 2008)

Lanak (liburuetan):

- Andrea eta desgizonaren gauzatzea* (poesia) in "Egile berrientzako literatur lehiaketak (1988-1994). Saritutako lanak. Olerkia" (Iruñeko Udala, 1996)
- Garañako gatatzkaren bart bezperan egin besta ixila* (poesia) in "Egile berrientzako literatur lehiaketak (1995). Saritutako lanak" (Iruñeko Udala, 1997)
- Kartaberakeria* (narrazioa) in "Egile berrientzako literatur lehiaketak (1998). Saritutako lanak" (Iruñeko Udala, 1999)

- Hegomina: Jaxinto Oses Sanzena Ardantzeko Karakolaren Bidazti-Handia* (narrazioa) in "Egile berrientzako literatur lehiaketak (2000). Saritutako lanak" (Iruñeko Udala, 2001)
- (*Datos relativos a las danzas de Navarra*) in "Calendario de fiestas y danzas tradicionales en el País Vasco" (Kepa Fdez. de Larrinoa, dirección y estudio preliminar), (Kultur Saila, Eusko Jaurlaritza, Vitoria/Gasteiz, 2003)
- Idazlearen aita* in "Pío Baroja, 50 urte" (Iruñeko Udala, 2007)
- Semblanzas literarias* in "Siete Poetas Vascos (L. Anselmi, B. Atxaga, J. Gerediaga, T. Irastorza, X. Lete, X. Montoia, J. Sarrionandia)", (Pamiela, 2009)

Artikuluak (aldizkarietan):

- Noticias y restos del euskara del val de Olla* (Fontes Linguae Vasconum, nº 60, 1992)
- Pedro Antonio Añibarro Aitaren Misionari euscalduna liburuan dantzei buruz dakartzan 66. eta 67. dotrinak bere adibideekin* (Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra, nº 61, 1993)
- Materiales para una bibliografía sobre danza vasca* (Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra, nº 62, 1993)
- Euskal formulakuntzaren hurbiltze baterako* (Egan, 1-2 zk, 1994 & Sukil, nº 1, 1995)
- Arte koreografikoaren semiotika baterako* (Egan, 50. zk, 1995)
- Un edicto contra las danzas del obispo de Pamplona Juan Lorenzo Irigoyen Dutari (1769)* (Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra, nº 67, 1996)
- El dominico Antonio Garcés a su paso por Euskal Herria y su opinión sobre la danza* (Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra, nº 69, 1997)
- Azpiazu y su descripción de las diversiones públicas de Guipúzcoa (1858)* (Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra, nº 72, 1998)
- Las danzas de San Lorenzo de Pamplona* (Txistulari, 180. zk, 1999)
- Ultzamako beste euskal testu bat (1796)* (Fontes Linguae Vasconum, nº 88, 2001)
- El euskera en los medios de comunicación navarros durante el siglo XX: incidencia de la Ley del Vascuence en la información* (Revista Internacional de Estudios Vascos, vol. 46, nº 2, 2001)
- Obra histórico-literaria de Juan Pascual Esteban Chavarría* (Revista del Centro de Estudios Merindad de Tudela, nº 11, 2001)
- Obra histórico-literaria de José Joaquín Montoro Sagasti* (Revista del Centro de Estudios Merindad de Tudela, nº 12, 2002)

- Los académicos de la Ribera: Peralta, Iribarren y Garde* (Euskera, Euskaltzaindia, liburukia 47, 2. zk, 2002)
- Euskararen memoria Nafarroan 36ko gerran: Larrekoren 'gerla urte gezur urte'* (Euskal Idazleen Elkarte, Hegats, 34. zk, 2003)
- Euskararen Foru Legeak komunikabideetan izan duen eragina* (Eleria, EHko legegariaren aldizkaria, nº 11, 2003)
- Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (eta II)* (Egan, 1-2, 2004)
- Arturo Campion: Nafarroako lehendabiziko euskal idazlea* (Argia, 1931. zk, 2004)
- 'Shinchiku San'* (Argia, 1996. zk, 2005)
- El euskara y la literatura en lengua vasca en la obra de Arturo Campión* (Fontes Linguae Vasconum, nº 102, 2006)
- Eusebio López: impresor y vascófilo Iodosano* (Fontes Linguae Vasconum, nº 103, 2006)
- Bibliografía sobre danza vasca: la biblioteca básica del grupo* (Dantzariak 53. zk, Euskal Dantzarien Biltzarra, Bilbo, 2006)
- Gerraurreko euskalgintza Nafarraren afera dokumentala: erantzun garbi gabeko galdera zenbait* (TK, 19. zk, 2007)
- Frantzisko Palacios euskal idazlearen sermoi bat* (Fontes Linguae Vasconum, nº 108, 2008)
- El Corpus Christi pamplonés* (Dantzariak 55. zk, Euskal Dantzarien Biltzarra, Bilbo, 2009)
- Irudimenaren klasikoak euskal literaturan. Eliz idazleek irudimena erabiltzen: antologia txikia* (2007ko Galeusca, 63050)
- Dantza taldeen oinarrizko liburutegiari buruz eskainitako hitzaldiaren laburpena* (ntzan.com, 2005)
- Bedatsean barna* (Argia, 2182. zk, 2009)

Artikuluak (prentsan):

- Klasiko bitxi arront klasikoak* (Egunkaria, Nafarkaria gehigarria, 1995-2002)
- Viejas historias de Navarra* (Diario de Noticias, 1999-2002, Iruñea)
- Maskadeer buruzko bi ele* (Zintzilik 6, 1991/03/01)
- Danza tradicional y norte espiritual* (Diario de Noticias, 2000/09/17)
- Ligeras reflexiones en torno al carnaval* (Diario de Noticias, 2000/09/17)
- La prohibición de bailar* (Diario de Noticias, 2001/02/11)
- Laetan erdizka!* (Diario de Noticias, 2001/04/21)
- De mayos y mayas* (Diario de Noticias, 2001/05/13)

- Los paloteados de Navarra (Diario de Noticias, 2001/06/17)
- La danza folklórica en Navarra (Diario de Noticias, 2001/10/14)
- Los obispos y las danzas (Diario de Noticias, 2002/02/10)
- Esteban Frauca y su 'Plato del día' (Diario de Noticias, 2002/02/18)
- La Fiesta Vasca de Villanueva de Arakil (Diario de Noticias, 2002/09/22)